

บทที่ ๑

ความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา

พระครูปริยัติกิตติธำรง, รศ.ดร.
ผศ.ดร.ศิริโรจน์ นามเสนา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความสำคัญของพระพุทธศาสนาได้
๒. อธิบายลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาได้
๓. อธิบายหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาได้
๔. อธิบายรูปแบบวิธีการของพระพุทธศาสนาได้

ขอข้ายเนื้อหา

- ความนำ
- ความสำคัญของพระพุทธศาสนา
- ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา
- หลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา
- รูปแบบวิธีการของพระพุทธศาสนา

๑.๑ ความนำ

พระพุทธศาสนาได้ถืออุบัติขึ้นมาในโลกนี้ประมาณ ๒๕๖๔ ปีเศษ โดยเจ้าชายสิทธัตถะเป็นกษัตริย์ครองเมืองกบิลพัสดุ์ได้ทรงเบื่อหน่ายในการครองเพศมรชาส วันหนึ่งเสด็จประพาสอุทยานทรงเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตายและสมณะ จึงได้ออกบวชเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะออกบวชแล้วได้ทรงบำเพ็ญสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง^๑ ๓ อย่าง คือ (๑) กดพันด้วยพันใช้ลินต้นเพดานไว้แน่น (๒) กลั่นลมหายใจเข้าและลมหายใจออกทั้งทางปากและทางจมูก (๓) อดอาหารทุกอย่าง พระองค์จึงมีความดำริว่าเราปฏิญญาว่า จะต้องอดอาหารทุกอย่าง บำเพ็ญทุกรกิริยาด้วยการทรมานตนก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากกิเลสได้ จึงทรงหันกลับมาใช้วิธีการเดินสายกลาง บำเพ็ญเพียรทางจิตจนกระทั่งได้บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ในคืนวันเพ็ญเดือน ๖ โดยสามารถเอาชนะพระยามารที่มาขัดขวางด้วยบารมี ๓๐ ทศ ซึ่งในยามที่ ๑ ทรงบรรลุปุพเพนิวาสสูติญาณ คือระลึกชาติปางก่อนของพระองค์เองได้ ในยามที่ ๒ ทรงได้บรรลุจุตูปปาตญาณ คือ มีตาทิพย์สามารถเห็นการจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย ในยามที่ ๓ คือตรัสรู้วิริยาลัง ๔ ว่าจะอะไรคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ความรู้นี้ทำให้กิเลสสะสมหมดสิ้นไปจากจิตใจ กล่าวคือทรงให้หยั่งญาณลงในปฏิจจสมุปปาหอันประกอบด้วยองค์ธรรม ๑๒ โดยอนุโลมและปฏิโลม ด้วยอำนาจวิญญูและวิวิญญูทำให้มีนโลกธาตุสิ้นสะเทือนเลื่อนลั่น จดถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุดหมีนโลกธาตุมีการประดับตกแต่งแผ่นดินที่ขอบจักรวาลทั่วทุกทิศทั่วแผ่นดินถึงพรหมโลก ต้นไม้ดอกก็ออกดอก ต้นไม้ผลก็ออกผลเต็ม มีดอกไม้ไม้นานาชนิดบานสะพรั่ง โลกัณตริกนรกในระหว่างจักรวาลไม่เคยสว่างด้วยแสงดวงอาทิตย์ ก็มีแสงสว่างเป็นเดียวกัน มหาสมุทรกลายเป็นน้ำมีรสหวาน แม่น้ำหยุดไม่ไหล คนตาบอดแต่กำเนิดได้มองเห็น คนหูหนวกได้ยินเสียง คนง่อยก็เดินไป เครื่องจองจำมีชื่อความเป็นต้นก็ขาดหลุดออก ทรงให้กิเลสทั้งหลายสิ้นไปด้วยอรหัตมรรค แล้วทรงรู้แจ้งแทงตลอดสัพพัญญุตญาณ พร้อมกับแสงเงินแสงทองจับขอบฟ้าพอดี ในบพนี้จะเป็นการกล่าวถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนา ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนา รูปแบบและวิธีการของพระพุทธศาสนา ดังจะได้อธิบายในประเด็นต่อไป

๑.๒ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญมากต่อความมั่นคงของสถาบันหลัก เราถือกันว่าเป็นศาสนาประจำชาติ การถืออย่างนั้นเป็นประเพณีที่สืบต่อมาโดยถูกต้องตามสมควรแก่เหตุ คือ การที่พระพุทธศาสนากับชนชาติไทย ได้มีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชนชาติไทยกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนาเกี่ยวเนื่องกัน โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยที่

^๑ ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๓๓-๓๓๔/๔๐๑-๔๐๔.

ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์อันชัดเจน ชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่องตลอดมา จนกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนาในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต ของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากัน และสนองความต้องการของกันและกัน ตลอดจนผสมคลุกเคล้ากับความ เชื่อถือและข้อปฏิบัติสายอื่น ๆ ที่มีมาในหมู่ชนชาวไทย ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติ ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะ อันมีรูปลักษณะและเนื้อหาของตนเอง

ที่เห็นเด่นบางมุมบางด้านเป็นพิเศษ แยกออกได้จากพระพุทธศาสนาอย่างทั่ว ๆ ไป ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นพระพุทธศาสนาแบบไทย หรือพระพุทธศาสนาของชาวไทยพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทย ส่วนใหญ่นับถือ จึงอาจเกี่ยวข้องกับคนไทย ๒ ด้าน คือ (๑) ด้านที่เป็นพระธรรมวินัยโดยเฉพาะส่วนที่เรียกว่า พุทธธรรม (๒) ด้านที่เป็นวัฒนธรรม

พระพุทธศาสนาด้านที่เป็นพระธรรมวินัย หมายถึง หลักการเดิมเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนา หรือตัว แท้จริงของพระพุทธศาสนานั้น ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนหรือทรงแสดงและทรงบัญญัติไว้ ซึ่งปรากฏอยู่ใน คัมภีร์พระพุทธศาสนา และรักษาสืบทอดต่อกันมาด้วยการจาริก จดจำและสื่อสารอ้างอิงพระคัมภีร์เหล่านั้น พระพุทธศาสนาด้านที่เป็นวัฒนธรรม หมายถึง พระพุทธศาสนาอย่างที่คนไทยรู้จักและประพฤติปฏิบัติสะสม สืบต่อกันมา จนซึมแทรกเข้าไปในชีวิตจิตใจ กลายเป็นส่วนหนึ่งแห่งลักษณะนิสัยและความเป็นอยู่ ซึ่งปรากฏ ออกมาทางชีวิตของหมู่ชนและอาศัยหมู่ชนที่ดำเนินตามวิถีชีวิตนั้นเป็นเครื่องรักษาสืบทอดตัวของมันเอง พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย ต้องอาศัยการศึกษาเล่าเรียนและตั้งใจปฏิบัติ จึงจะปรากฏตัวและแสดงผลได้ แต่พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรม ปรากฏตัวและแสดงผลอย่างเป็นไปเองในชีวิตที่ดำเนินอยู่โดยไม่ต้องรู้ตัว พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัยและพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมนั้น ต่างก็สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน

กล่าวคือ การที่พระพุทธศาสนาจะกลายเป็นพระพุทธศาสนาของไทย เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทย หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความเป็นไทยได้ ก็เพราะได้สะสมสืบทอดซึมแทรกเข้าไปในชีวิตจิตใจของคนไทย ทั่วไปจนกลายเป็นวัฒนธรรมของไทยแต่ในเวลาเดียวกันพระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย ก็เป็นหลักการหรือ เป็นกลางหรือเป็นมาตรฐานสำหรับทบทวนตรวจสอบว่า พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมเข้าไปใกล้หรือถอยห่าง ออกไปจากหลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา และเป็นแหล่งซึ่งอำนวยเนื้อหาสาระสำหรับปรับหรือช่วยดึง พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมให้เข้าสู่หรือให้ใกล้เคียงเข้าสู่หลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปอิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย^๒ ดังนี้

๑. เป็นศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทย

^๒ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๙-๑๐.

๒. เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย
๓. เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ชนชาวไทยตั้งอยู่ในความสามัคคี
๔. เป็นหลักเกณฑ์แห่งเสรีภาพในการนับถือศาสนา
๕. เป็นสถาบันที่ดำรงยืนยงมาคู่ชาติไทย
๖. เป็นหลักคำสอนสอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทยที่รักความเป็นอิสระเสรี
๗. เป็นแหล่งสำคัญที่หล่อหลอมเอกลักษณ์ของชาติไทย
๘. เป็นมรดกและเป็นคลังสมบัติอันล้ำค่าของชนชาติไทย
๙. เป็นหลักนำทางในการพัฒนาชาติไทย
๑๐. เป็นแหล่งของดีมีค่าที่ชนชาติไทยมอบให้แก่อารยธรรมของโลก

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง ไม่เฉพาะพระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แต่พระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นวัฒนธรรมยังส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองโดยรวมอีกด้วย

สรุป พระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยในทุก ๆ ด้าน จึงมีลักษณะที่เป็นสภาพที่กว้างขวางและครอบคลุมสังคมไทย ซึ่งความสำคัญของพระพุทธศาสนาได้มีการกล่าวไว้อย่างครอบคลุมประเด็น พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาประจำชาติของคนไทย ทั้งนี้เพราะการที่พระพุทธศาสนากับชนชาติไทยได้มีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทย เนื่องมาด้วยกันกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์อันชัดเจน ชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่องตลอดมาจนกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา ในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากัน และสนองความต้องการของกันและกัน ตลอดจนผสมคลุกเคล้ากับความเชื่อถือและข้อปฏิบัติสายอื่น ๆ ที่มีมาในหมู่ชนชาวไทย ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะ อันมีรูปลักษณะและเนื้อหาของตนเอง ที่เน้นเด่นบางแง่บางด้านเป็นพิเศษ แยกออกได้จากพระพุทธศาสนาอย่างทั่ว ๆ ไป เรียกว่า พระพุทธศาสนาแบบไทยหรือพระพุทธศาสนาของชาวไทย วัฒนธรรมไทยทุกด้านมีรากฐานสำคัญอยู่ในพระพุทธศาสนา คำมากมายในภาษาไทยมีต้นกำเนิดมาจากภาษาบาลีและมีความหมายสืบเนื่อง ปรับเปลี่ยนมาจากคติในพระพุทธศาสนา แบบแผนและครครลงตามหลักการของพระพุทธศาสนา ได้รับการยึดถือเป็นแนวทาง และเป็นมาตรฐานสำหรับความประพฤติ การบำเพ็ญกิจหน้าที่ และการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยทุกระดับ ทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์และประชาชนทั่วไป

๑.๓ ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนานับเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นเพื่อปรับปรุง และแก้ไขสังคมอินเดียในยุคนั้นให้ดีขึ้นจากสภาพการณ์หลายอย่าง เช่น จากการศึกษาที่ทางชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์และฮินดู การหลั่งมรดกทางสังคมที่ชัดเจน การถือชนวรรณะอย่างเข้มงวด การใช้สัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อบวงสรวงบูชา ฤกษ์ยาม การกดขี่สตรี พระพุทธศาสนาจึงเสมือนน้ำทิพย์ชโลมสังคมอินเดียโบราณให้ชาวละแวกมากกว่าเดิม คำสอนของพระพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็น

๑.๓.๑ เป็นศาสนาแห่งเหตุผล

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้ เพราะเป็นศาสนาแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธองค์เอง จากปัญญาของพระองค์ และธรรมที่พระองค์ตรัสรู้คือ อริยสัจ ๔ ก็เป็นความจริงอย่างแท้จริง ให้เสรีภาพในการพิจารณาให้มีปัญญาเหนือศรัทธา ในขณะที่บางศาสนาสอนว่าศาสนิกชนต้องมีศรัทธามาก่อนปัญญาเสมอ และต้องมีความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ผู้นับถือจะสงสัยในพระเจ้าไม่ได้ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งการศึกษา และการแสวงหาความจริง มีความเป็นวิทยาศาสตร์ สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ เช่น ปริมาณ ปลาทูปรูป วัตติกนิย ไม่สอนให้เชื่ออย่างไม่มีเหตุผล เช่น หลักกาลามสูตร ดงพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงไต่ตรัสไว้ในพระวินัยปิฎกว่า “เย ธมมา เหตุปัพพวา เตสัง เหตุง ตถาคโต อาห เตสญฺจ โย นิโรธจ เหว วาที มหาสมโณ” แปลความได้ว่า “ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสแสดงเหตุและความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสสอนอย่างนี้ ฯ”

๑.๓.๒ เป็นศาสนาแห่งอิสระเสรีภาพ

พุทธศาสนาไม่มีการบังคับให้คนศรัทธา หรือเชื่อ แต่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง ศาสนาของพระพุทธเจ้าคือคำสอน ซึ่งทรงสอนให้ผู้ฟังใช้ปัญญาพิจารณาอย่างถ่องแท้ก่อนจะปลงใจเชื่อ ไม่ใช่เป็น เทวโองการ (Gospel) จากพระเจ้าซึ่งแย้งไม่ได้ พระสงฆ์หรือพุทธสาวกก็มีชีวิตฆราวาส ซึ่งมีภารกิจหลักคือจาริกไปชี้ชวนให้ใครต่อใครมานับถือพระศาสนา พระสงฆ์หรือพุทธสาวกมีหน้าที่เพียงอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ คนที่สนใจฟังเท่านั้น ใครไม่สนใจฟัง ชาวพุทธก็ไม่เคยใช้กฎหมายหรือรัฐธรรมนูญบังคับให้นับถือ ไม่เคยตั้งกองทุนให้การศึกษาฟรี แล้วสร้างเงื่อนไขให้ผู้รับทุนเปลี่ยนมาเป็นชาวพุทธ ไม่เคยสร้างที่พักอาศัยให้หรือแจกทานให้อาหารฟรี ๆ แล้ววางเงื่อนไขให้คนมาขออาศัยตนต้องหันมานับถือศาสนาในภาวะจำยอม ความใจกว้างและมีหลักคำสอนที่เป็นสังฆธรรม เชิญชวนให้มาพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติเองและเน้นให้ใช้ปัญญาไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนนับถือ ทำให้พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับจากวิญญูชนไปทั่วโลก ทั้งจุดมุ่งหมายคือวิมุตติความหลุดพ้น เป็นอิสระจากกิเลสตัณหาทั้งปวง

^๑ วิ.ม.(ไทย) ๔/๖๐/๗๓.

๑.๓.๓ เป็นศาสนาอเทวนิยม

เพราะเหตุว่าพระพุทธศาสนาไม่เชื่อในอำนาจการดลบันดาลของพระเจ้า จึงจัดอยู่ในศาสนาประเภทอเทวนิยม ในความหมายที่ว่าไม่เชื่อว่า พระเจ้าบันดาลทุกสรรพสิ่ง ไม่เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ผูกติดกับพระผู้ดลบันดาล หรือพระเจ้า ไม่ได้ผูกมัดตนเองไว้กับพระเจ้า ไม่พึ่งพาอำนาจของพระผู้เป็นเจ้า เชื่อในความสามารถของมนุษย์ว่ามีศักยภาพเพียงพอ โดยไม่ต้องพึ่งอำนาจใด ๆ ภายนอก เชื่อว่ามนุษย์เองสามารถปลดปล่อยความทุกข์ได้โดยไม่รอการดลบันดาล และพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้โดยไม่มีใครสั่งสอน และไม่อ้างว่าเป็นทูตของพระเจ้า นักปราชญ์ทั้งหลายทั้งในอดีต และปัจจุบันจึงกล่าวยกย่องว่าเป็นศาสนาที่ประกาศความเป็นอิสระของมนุษย์ให้ปรากฏแก่โลกยิ่งกว่าศาสนาใดๆที่มีมา แต่หากจะเปรียบเทียบกับศาสนาอื่นที่มีพระเจ้า ชาวพุทธทุกคนคือพระเจ้าของตัวเอง เนื่องจากตัวเองเป็นคนกำหนดชะตาชีวิตของตัวเอง ว่าจะมีความสำเร็จรุ่งเรืองในชีวิตหรือมีความตกต่ำในชีวิต จากการประพฤติปฏิบัติของตัวเอง ดังคำพุทธพจน์ที่ว่าตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน ซึ่งต่างกับศาสนาที่มีพระเจ้า ที่ชะตาชีวิตทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่พระเจ้ากำหนดมาแล้วเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ไม่ว่าจะเจอเรื่องดีหรือร้ายก็ต้องทนรับชะตากรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๑.๓.๔ เป็นศาสนาแห่งสันติภาพ

กระบวนการนักคิดของโลกศาสนา พุทธศาสนาได้รับการยกย่องจากทั่วโลกว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะไม่ปรากฏว่ามีสงครามศาสนาเกิดขึ้นในนามของพุทธศาสนา หรือเผยแพร่ศาสนาโดยการบังคับผู้อื่นให้มานับถือ สอนให้มีความรักต่อสรรพชีวิตใดๆไม่ใช่เพียงแค่มนุษย์รวมถึงปวงสัตว์สรรพสัตว์ที่รวมเกิดแก่เจ็บตายรักสุขเกลียดทุกข์เช่นเดียวกับเรา รักทั้งผู้อื่นและตัวเอง ไม่สอนให้เกลียดตัวเองไม่ให้ละเมิดสิทธิของผู้อื่น สหประชาชาติยกย่องให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสันติภาพโลก โดยพระสงฆ์ไทยรูปแรกที่ได้รับรางวัลโนเบล คือ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ในพ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (Unesco Prize for Peace Education) ซึ่งถือเป็นความภาคภูมิใจของคณะสงฆ์ไทยและพุทธศาสนิกชนชาวพุทธทั่วโลก

๑.๓.๕ ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาทัศนะของนักวิชาการ

๑) อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ ที่ให้ทัศนะว่า^๔ “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นเพื่อปรับปรุงและแก้ไขสังคมอินเดียในยุคนั้นให้ดีขึ้น จากการกดขี่ของพราหมณ์ จากการหลอมน้ำทางสังคม จากการถือวรรณะจัดจากการนิยมบวงสรวงบูชาด้วยสัตว์เป็นจำนวนมาก จากการกดขี่สตรีเพศ พุทธศาสนาจึงเป็นเหมือนน้ำทิพย์ชโลมสังคมอินเดียโบราณให้ชาวสะอาดมากขึ้นกว่าเดิม คำสอนของพระพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็น ทำให้พุทธศาสนามีลักษณะพิเศษหลายประการที่แตกต่างจากศาสนาอื่นๆ แต่พุทธศาสนาที่อาศัยบุคลิกภาพอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า กับคำสอนอันประกอบไปด้วยเหตุผล พระพุทธศาสนาจึงเป็นปึกแผ่นเจริญก้าวหน้ามาด้วยดี”

^๔ เสถียร โพธิ์นันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗.

๒) พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) ได้กล่าวถึงลักษณะแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา ๓ ข้อใหญ่ คือ (๑) สอนโดยการปฏิรูป เช่น พรหมณ์บอกว่าการอาบน้ำในแม่น้ำคงคา เป็นการล้างบาป พระองค์ได้ปฏิรูปให้เป็นการทำสุจริต ทาง กาย วาจา ใจ (๒) สอนโดยการปฏิวัติ เช่น พรหมณ์ให้พึ่งอาตมมัน พระองค์สอนตรงกันข้ามคือสอนหลักก่อนัตตา (๓) สอนโดยตั้งหลักธรรมขึ้นมาใหม่ เช่น หลักธรรมอริยสัจ ๔ และท่านยังได้สรุปลักษณะศาสนาพุทธไว้ว่าไม่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก โลกปรากฏขึ้นตามธรรมชาติ กรรมเป็นผู้สร้างสรรพสัตว์ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วเป็นคำสอนที่ไม่ผูกขาดโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง สอนให้พึ่งตนเอง ปฏิเสธการนับถือชั้นวรรณะให้สิทธิเสรีภาพแก่ผู้นับถือทุกคนสอนให้ดำเนินชีวิตตามมัชฌิมาปฏิปทา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ปฏิเสธการบวชอยู่ซึ่งเป็นการเบียดเบียนคนอื่น ทำคนอื่นให้ได้รับทุกข์ทรมาน^๕

๓) พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตยาโณ) ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาไว้หลายประการ ดังนี้ เป็นศาสนาที่ไม่มีรากฐานมาจากอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ แต่เป็นศาสนาที่มีเหตุผลและคุณงามความดีที่เห็นได้จริงเป็นตัวอย่งประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดของโลก มีหลักการและพิธีการที่ทันสมัยมาจนถึงปัจจุบันเป็นศาสนาที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน (ภายในให้เป็นอิสระจากกิเลส ภายนอกให้เลิกทาส และห้ามไม่ให้ภิกษุมีทาสไว้รับใช้) สอนไม่ให้ดูหมิ่นเหยียดหยามกันเพราะเรื่องวรรณะ เพราะเรื่องชาติวงศ์ตระกูล ให้ถือเรื่องศีลธรรมเป็นเรื่องวัดคุณค่าของคนสอนให้ปฏิบัติเรื่องการทำบุญจากเรื่องการค้าสัตว์หรือมนุษย์เพื่ออุบายเป็นการให้การสงเคราะห์คนอื่นสอนให้กล้าเผชิญความจริง เช่น สอนให้รู้จักการ เกิด แก่ เจ็บ ตายและนำเอาประโยชน์ จากการศึกษาเรื่องนี้มาใช้แก้ไขความไม่แน่นอนของร่างกายสอนให้แก้ปัญหาความเสื่อมทางศีลธรรมโดยไม่ละเลยต่อปัญหาทางเศรษฐกิจสอนเน้นให้ถือเรื่องศีลธรรมความถูกต้องเป็นหลักสอนเน้นเรื่องการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต สอนให้พึ่งตนเอง เชื่อกฎแห่งกรรมปฏิเสธตรรกศาสตร์ให้ถือคุณค่าอื่นที่สูงกว่าสอนให้ทำความดีเพื่อความดี มีหลักเกณฑ์และมีคำสอนที่เป็นวิทยาศาสตร์สอนให้พึ่งตนเองไม่ไหวแต่พึ่งคนอื่นสอนให้มีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้านสอนให้มีเมตตากรุณาต่อผู้อื่นเอาใจเขามาใส่ใจเราสอนทางสายกลางไม่ทรมานตนเองให้เดือดร้อนและไม่ปล่อยตัวเองให้หลงระเหิดเดินไปไม่ประมาทสอนให้รับฟังความคิดเห็นคนอื่นบ้าง ไม่ถืออัน หัวแข็ง (ประชาธิปไตย) สอนให้รักษา กาย วาจา ให้เรียบร้อย (ให้มีศีล) สอนเน้นให้กตัญญูกตเวทิตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สอนไม่เห็นคนอื่นศาสนาอื่นเป็นศัตรู เป็นต้น^๖

๔) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงลักษณะเด่น ๆ ของพระพุทธศาสนาดังนี้

๔.๑ ลักษณะของพระพุทธศาสนา เมื่อพูดอย่างทั่ว ๆ ไปก็คือ ลักษณะที่เป็นสายกลาง มนุษย์เรานั้นมักมีความโน้มเอียงที่จะไปสุดโต่ง ความสุดโต่งมีอยู่สองอย่าง คือ สุดโต่งในทางความคิดอย่างหนึ่ง

^๕ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๑.

^๖ พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตยาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๐.

และสุดโต่งในทางปฏิบัติอย่างหนึ่งในทางปฏิบัติ มนุษย์มักจะหันไปหาความสุดโต่ง เช่น ในสมัยหนึ่งคนทั้งหลายพากันเพ็ดเพลินมัวเมาในการหาความสุขทางเนื้อหนัง ให้ความสำคัญแก่การบำรุงบำเรอร่างกายมากและในยุคนั้นคนก็ไม่เห็นความสำคัญของจิตใจเลย ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่าเป็น กามสุขัลลิกานุโยคพอเปลี่ยนไปอีกยุคสมัยหนึ่ง คนบางพวกก็มีความรู้สึกเบื่อหน่าย รังเกียจความสุขทางร่างกายทางเนื้อหนัง แล้วก็เอียงไปทางด้านจิตใจอย่างเต็มที่ บางทีถึงกับทรมานร่างกาย ยอมสละความสุขทางร่างกายโดยสิ้นเชิง เพื่อจะประสบผลสำเร็จในทางจิตใจ แล้วก็กลายเป็นการเสพติดทางจิตไปอีก พวกนี้อาจจะถึงกับทำการทรมานร่างกาย บำเพ็ญทุกกรกิริยาอย่างที่เราเรียกว่า อุตตกิลมณานุโยค จนกลายเป็นการทรมานร่างกายไป ก็ไม่ถูกต้องเหมือนกัน

๔.๒ ลักษณะของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของความเป็นสากล พระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง คือความเป็นสากล เป็นสากลทั้งความคิดและการปฏิบัติเหมือนอย่างที่เป็นสายกลางทั้งความคิดและการปฏิบัติในแง่ความคิดในที่นี้ หมายถึง เรื่องสังขธรรม หรือคำสอนเกี่ยวกับสังขธรรม พระพุทธศาสนานั้นสอนความจริงเป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล กลุ่ม เหล่า พรรคพวก แม้แต่ตัวพระพุทธศาสนาเอง เช่น ท่านสอนว่าการฆ่าสัตว์เป็นบาป การทำปาณาติปาท เริ่มแต่ฆ่าคนเป็นต้นไปเป็นบาป ก็สอนเป็นกลาง ๆ ว่า ไม่ว่าฆ่าคนไหนก็ตามเป็นบาปทั้งนั้น ไม่ได้จำกัดว่า นับถือศาสนาไหน ไม่มีแบ่งพรรคแบ่งกลุ่มแบ่งประเภทว่า ถ้านับถือศาสนาอื่นเป็นพวกของมารร้าย แล้วก็ฆ่าได้ไม่บาป แต่ถ้าเป็นพวกชาวพุทธด้วยกัน ฆ่าไม่ได้เป็นบาป อย่างนี้ไม่มี ท่านสอนความจริงเป็นสากลเป็นกลาง ๆ อันนี้เป็นลักษณะที่ชัดเจน

๔.๓ ลักษณะของพระพุทธศาสนาประกอบด้วยองค์ ๒ อย่างที่สมพอดีกัน คือประกอบด้วยธรรมกับวินัย หลักธรรมกับวินัยนี้ ได้บอกแต่ต้นแล้วว่า เป็นชื่อหนึ่งของพระพุทธศาสนา บางครั้งเราเรียกพระพุทธศาสนาว่า ธรรมวินัย ซึ่งต้องมีทั้งสองอย่างจึงจะเป็นพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ ถ้ามีอย่างเดียวยังไม่ครบในโลกปัจจุบันนี้ หรือในโลกที่ผ่านมาก็ตาม มักจะมีการถกเถียงกันอยู่เสมอว่า บุคคลกับระบบ อย่างไหนสำคัญกว่ากัน บางคนบอกว่าบุคคลสำคัญ ระบบไม่สำคัญ บางคนบอกว่าระบบสำคัญ บุคคลไม่สำคัญ ระบบเป็นอย่างไร คนก็เป็นไปตามนั้นคนพวกหนึ่งบอกว่า ปัจเจกชนสำคัญ สังคมเกิดจากปัจเจกชน สังคมจะเป็นอย่างไรก็ได้แต่ปัจเจกชน ถ้าทำปัจเจกชนให้ดี สังคมก็ดีไปเอง อีกพวกหนึ่งบอกว่า สังคมสำคัญ ปัจเจกชนถูกล่อลอมโดยสังคม ทำสังคมให้ดีแล้ว ปัจเจกชนก็ดีไปตามในแง่สาระกับรูปแบบ พวกหนึ่งบอกว่า สาระสำคัญ รูปแบบไม่สำคัญหรือก เนื่อหาสำคัญกว่า รูปแบบเป็นเพียงเปลือกนอก บางคนบอกว่ารูปแบบสำคัญ รูปแบบเป็นเครื่องกำหนดเนื้อหา ความสำคัญตามส่วนของมัน จะเรียกว่าเป็น ความเป็นกลางหรือความเป็นสายกลาง อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่ได้ในเรื่องสาระกับรูปแบบ เป็นต้น

๔.๔ ลักษณะของพระพุทธศาสนานั้นมีชื่ออย่างหนึ่งว่า เป็นกรรมวาทหรือกรรมวาที พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ท่านใช้คำว่าทั้งหลาย คือไม่เฉพาะพระพุทธเจ้าองค์เดียวเท่านั้น แต่ทุกองค์ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตก็ตามในอนาคตก็ตาม แม้องค์ที่อยู่ในยุคปัจจุบันก็ตาม

ล้วนเป็นกรรมวาทจะเป็นกิริยวาทและเป็นวิริยวาทหรือเป็นกรรมวาทีและกิริยวาที (เวลาใช้ว่าที่ ท่านมีแค่สอง คือ กรรมวาทีและกิริยวาทีแต่เมื่อเป็นวาทจะมีสาม คือ เป็นกรรมวาท กิริยวาท และวิริยวาทหลักการนี้หมายความว่า พระพุทธศาสนานั้นสอนหลักการ สอนว่าการกระทำมีจริง เป็นกรรมวาท สอนว่าทำแล้วเป็นอันทำ เป็นกิริยวาท สอนว่าความเพียรพยายามมีผลจริง ให้ทำการด้วยความเพียรพยายามเป็นวิริยวาท ให้ความสำคัญแก่ความเพียร เป็นศาสนาแห่งการกระทำ เป็นศาสนาแห่งการเพียรพยายาม ไม่ใช่ศาสนาแห่งการหยุดนิ่งเฉยแห่งความเฉื่อยชาเกี่ยวกับลักษณะของหลักการนี้ เป็นเรื่องที่น่าพิจารณาเพราะกรรมเป็นหลักใหญ่ในพระพุทธศาสนา

๔.๕ พระพุทธศาสนาเป็นวิภาษวาท ในการสังคายนาครั้งที่ ๓ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นประธานครั้งนั้นพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้อุปถัมภ์การสังคายนา เรียกว่า เอกอัครศาสนูปถัมภก พระเจ้าอโศกมหาราชได้ตรัสถามพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระว่า พระพุทธศาสนานี้ มีลักษณะเป็นอย่างไรสอนอย่างไร พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระทูลตอบว่า พระพุทธศาสนาเป็นวิภาษวาทวิภาษวาท คืออะไร คือการแสดงความจริงหรือการสอนโดยจำแนกแยกแยะ หมายความว่าไม่มองความจริงเพียงด้านเดียว แต่จำแนกแยกแยะมองความจริงครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่ได้ไปอย่างใดอย่างหนึ่ง บุคคลผู้มีหลักการแสดงความจริงด้วยวิธีอย่างนั้น ก็เรียกว่าวิภาษวาทหรือวิภาษวาที่ เป็นความโน้มเอียงของมนุษย์ที่จะมองอะไรข้างเดียว ด้านเดียว พอเจออะไรอย่างหนึ่ง ด้านหนึ่ง ก็สรุปตีความว่านั่นคือสิ่งนั้น ความจริงคืออย่างนั้น แต่ความจริงที่แท้ของสิ่งทั้งหลายนั้นมีหลายด้าน ต้องมองให้ครบทุกแง่มุม พระพุทธศาสนานี้ มีลักษณะจำแนกแยกแยะ ดังที่เรียกว่าวิภาษวาทคำว่า “วิภาษ” แปลว่า จำแนกแยกแยะมีการจำแนกแยกแยะทั้งในด้านความจริง เช่น เมื่อพูดถึงชีวิตคนท่านจะจำแนกออกไปเป็นชั้น ๕ โดยแยกออกไปเป็นรูปธรรมและนามธรรมก่อน แล้วแยกนามธรรมออกไปอีกเป็น ๕ ชั้นนี้แม้แต่ ๕ ชั้นนี้แต่ละชั้นยังแยกแยกออกไปอีก

๔.๖ ลักษณะของพระพุทธศาสนานี้ไม่มีมิติ หรือความมีอิสรภาพเป็นจุดหมายสำคัญ และไม่ใช่เป็นเพียงจุดหมายเท่านั้น แต่มีอิสรภาพเป็นหลักการสำคัญทั่วไปทีเดียวในทางธรรมท่านใช้คำว่า วิมุตติรส กับวิมุตติสาระสำหรับวิมุตตินั้น พระพุทธเจ้าตรัสเป็นคำอุปมาว่า มหาสมุทรแม้จะกว้างใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่ทั้งหมดนั้น น้ำในมหาสมุทรที่มากมาย มีรสเดียวคือรสเค็ม ฉะนั้น ธรรมวินัยของพระองค์ที่สอนไว้มากมายนั้นทั้งหมดก็มีรสเดียวคือวิมุตติรสได้แก่ ความหลุดพ้นจากทุกข์และกิเลส ฉะนั้น ภาษาสมัยใหม่เรียกความหลุดพ้นว่าอิสรภาพเดี๋ยวนี้เราไม่ใช่คำว่า วิมุตติ เราติดคำว่าอิสรภาพที่จริงเราใช้คำว่า อิสรภาพในความหมายของวิมุตตินั้นเอง เวลาแปลเป็นภาษาอังกฤษจะเห็นชัดฝรั่งแปลวิมุตติว่า freedom เราแปลอิสรภาพเพราะฉะนั้นอิสรภาพที่ใช้กันในภาษาไทยจึงไปตรงกับคำว่า วิมุตติ วิมุตติรส ก็คือ รสแห่งอิสรภาพพระพุทธศาสนานี้มีลักษณะของความหลุดพ้นหรือความเป็นอิสระอยู่โดยตลอด

๔.๗ ลักษณะของพระพุทธศาสนาถือปัญญาเป็นหลักธรรมสำคัญ หรือเป็นธรรมแกนกลาง ดังพุทธพจน์ว่า ปัญญาสุตธา สัพเพ ธมมา ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง พระพุทธศาสนาถือว่า

ปัญญาเป็นธรรมสูงสุด เป็นตัวตัดสินขั้นสุดท้ายในการที่จะเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาก็อย่างที่ได้บอกพระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาแห่งศรัทธาแต่เป็นศาสนาแห่งปัญญา ซึ่งบางทีก็เป็นจุดอ่อนและหลายคนก็ถือว่าเป็นจุดอ่อนของพระพุทธศาสนา เพราะเหตุที่ให้อิสรภาพในทางปัญญาแก่คนมาก ก็เลยทำให้ชาวพุทธเป็นคนที่ไม่ค่อยเอาอะไรรจริงจัง เช่นเกี่ยวกับข้อปฏิบัติในหมู่ชาวพุทธในเมืองไทยปัจจุบันนี้ จับไม่ค่อยได้ว่า ชาวพุทธถือข้อปฏิบัติอะไรกันบ้าง เอาอะไรเป็นเครื่องกำหนดว่าเป็นชาวพุทธ มองเป็นรูปธรรมก็หาไม่เห็น เพราะไปเอาแต่ปัญญาแล้วแต่ใครมีปัญญาพิจารณาเลือกปฏิบัติเท่าไหนก็ได้ตามสมควรใจ ต่างจากในศาสนาอื่น ซึ่งส่วนมากเป็นศาสนาแห่งศรัทธาเขาจะบังคับกันเลยห้ามสงสัยไม่ต้องถามจนบอกอย่างนี้ เธอทำไปก็แล้วกัน

๔.๘ พระพุทธศาสนาประกาศหลักสำคัญเกี่ยวกับความจริงของสิ่งทั้งหลาย หรือของสภาวะธรรมต่าง ๆ เรียกว่า หลักอนัตตา หลักอนัตตานั้นเป็นหลักที่ใหม่ไม่เคยมีผู้ค้นพบมาก่อนความยึดติดในอัตตาหรือตัวตนนี้ เป็นสิ่งที่ฝังลึกแน่นในจิตใจมนุษย์เป็นอย่างมาก มนุษย์จะรักษาหวงแหนความรู้สึกผูกพันในอัตตานั้นไว้อย่างเหนียวแน่นที่สุดเท่าที่จะทำได้ แม้แต่เมื่อหันมาค้นคว้าลัทธิธรรมในทางศาสนา เขาก็ต้องเพียรพยายามที่จะรักษาอัตตานั้นไว้ให้ได้ เพราะฉะนั้นนักคิดทั้งหลายจึงพัฒนาภาพอัตตาที่ยึดไว้นั้นให้ประณีตยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ จะเห็นว่าในศาสนาต่างๆ มีแต่คำสอนที่ให้พยายามเข้าหาอัตตา เข้าถึงอัตตา ปรากฏว่า มีศาสนาเดียวคือพระพุทธศาสนาเท่านั้น ที่สอนหลักอนัตตาที่ประกาศว่าในที่สุดแล้วสิ่งทั้งหลายไม่ใช่อัตตาพระอรหันตญาณจารย์บอกว่าศาสนาต่าง ๆ ในหลายศาสนา รู้หลักอนิจจังแล้ว รู้หลังทุกขังแล้ว เพราะฉะนั้นหลักอนิจจังและทุกขังจึงมีในศาสนาอื่นที่มีความก้าวหน้าในทางสติปัญญาด้วย แต่ไม่มีศาสนาใดอื่นที่ประกาศหลักอนัตตา ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงผืนกระแสด ผืนต่อจิตใจ ต่อความยึดถือหวงแหนของมนุษย์การที่จะมองเห็นสภาวะที่เป็นอนัตตานั้น บ่งบอกไปถึงการที่ต้องมีปัญญา คือการมีปัญญารู้เท่าทันคติธรรมดา เห็นแจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลายที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีตัวคงที่ ที่เป็นตัวบังคั้นดลเป็นตัวบังคับสิ่งทั้งหลายให้เป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง

๔.๙ ลักษณะของพระพุทธศาสนามีลักษณะข้อต่อไปที่คล้ายๆ กับหลักอนัตตานั้นเอง คือการมีทัศนคติที่มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ได้พูดแล้วว่าหลักอนัตตานั้นโยงมาหาหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย สิ่งทั้งหลายไม่มีอยู่โดยลำพังตนเองอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นไปตามเหตุปัจจัย หลักนี้เขาคิดว่าคล้าย ๆ กับหลักสัมพัทธภาพ (relativity) ในพระพุทธศาสนาหลักนี้ก็คืออิทัปปัจจยตา หรือปฏิจจสมุปบาทนั่นเองหลักความสัมพันธ์หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้เป็นหลักสำคัญของวิปัสสนาด้วยการปฏิบัติให้ปัญญาเห็นแจ้งเกิดเป็นวิปัสสนานั้น จะทำให้มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้ และหลักปฏิจจสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตานี้ก็เป็นภูมิธรรมของวิปัสสนา ท่านเรียกว่า วิปัสสนาภูมิ ประการหนึ่งหลักธรรมทั้งหลายนั้นสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่น ชันธ ๕ เมื่อวิเคราะห์แยกแยะองค์ประกอบออกไป ก็ทำให้เห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย และรู้ว่าชันธ ๕ นั้นก็เป็นไปตามหลักอิทัปปัจจยตานี้เอง หลักความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้แหละ เป็นหลักที่แสดงลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา ถึงขั้นที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า

การเห็นปฏิจลสมุปบาทนั้นแหละ คือการเห็นธรรมตามพระพุทธพจน์ที่ว่า ผู้ใดเห็นปฏิจลสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจลสมุปบาท^๗

สรุป ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาที่สำคัญคือ ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าของและไม่มีการบังคับศรัทธา แต่พุทธศาสนิกชนบางคนยังไม่เข้าใจในศาสนาพุทธอย่างถ่องแท้ เอาแต่อ่อนน้อมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่เกิดในยุคที่สังคมอินเดียมีสภาพการณ์หลายอย่างที่วุ่นวาย เช่น มีการแบ่งแยกกตขี่ทางชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ชัดเจนถึงชั้นวรรณะอย่างเข้มงวด มีความแตกต่างกันทางฐานะอย่างมากมาย (มีทั้งเศรษฐีมหาศาลและคนยากขาดแคลน) และลัทธิความเชื่อ ศาสนา อาจารย์เกิดขึ้นมากมายที่สอนหลักการยึดถือปฏิบัติอย่างผิดพลาดหรือสุดโต่ง เช่น การใช้สัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อบวงสรวงบูชาัญญ การบำเพ็ญทุกรกิริยาของนักบวชบางพวก การปล่อยชีวิตให้เป็นไปโดยไม่แก้ไขถือว่าเป็นพระประสงค์ของพระเจ้า รวมถึงการกีดกันไม่ให้คนบางพวกบางกลุ่มเข้าถึงหลักการ หลักคำสอนของตนได้ เนื่องจากข้อจำกัดของชาติกำเนิด ฐานะ เพศ เป็นต้น แต่พุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดได้เสมอกันโดยไม่แบ่งแยกตามชั้นวรรณะ จึงเสมือนนำทิพย์ขลุ่ยสังคมอินเดียโบราณให้ชาวสะอาดมากกว่าเดิม คำสอนของพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็น

๑.๔ หลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา

หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีมากมายกว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ในส่วนนี้จะกล่าวถึงหลักธรรมสำคัญที่นักเผยแผ่ใช้ช่วยเป็นสารสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ หลักปฏิจลสมุปบาท หลักอริยสัจ ๔ หลักไตรลักษณ์ หลักสังสารวัฏ หลักกรรม หลักขันธ์ ๕ และหลักมรรค ๘ ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

๑.๔.๑ หลักการของปฏิจลสมุปบาท

ปฏิจลสมุปบาทนั้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ โดยระบุเป็นหัวข้อธรรมฝ่ายเกิด จัดเป็นสมุทัยวารหรือโดยอนุโลมหนัย^๘ พระผู้มีพระภาคทรงมณสิการปฏิจลสมุปบาทในคราวแรกตรัสรู้ทั้งอนุโลมและปฏิโลมตลอดปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยามแห่งราตรี ตามลำดับว่าพระพุทธเจ้าทรงมณสิการปฏิจลสมุปบาทโดยอนุโลมว่า

เพราะอวิชชา	เป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขาร	เป็นปัจจัย	วิญญานจึงมี
เพราะวิญญาน	เป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูป	เป็นปัจจัย	สพายตนะจึงมี

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๕-๑๒๐.

^๘ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑-๓.

เพราะสฟ้ายตนะ	เป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะ	เป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนา	เป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหา	เป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทาน	เป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพ	เป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติ	เป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสจึงมีกองทุกข์

ส่วนปฏิจจนสมุปปาท ทั้งฝ่ายเกิดทั้งฝ่ายดับ เมื่อจัดเป็นองค์ธรรม มี ๑๒ ประการ^๙ ทั้งหมดนี้มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้พระพุทธเจ้าทรงมโนการปฏิจจนสมุปปาทโดยปฏิโลมว่าเพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะสังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ	วิญญานจึงดับ
เพราะวิญญานดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สฟ้ายตนะจึงดับ
เพราะสฟ้ายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสจึงดับ กองทุกข์ทั้งหมดนี้มีการดับด้วยอาการอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคทรงทราบทรงเปล่งอุทานในปฐมยามหลังจากพิจารณาปฏิจจนสมุปปาทว่าเมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมลืมนไป เพราะมารู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ ทรงเปล่งอุทานในมัชฌิมยามหลังจากทรงพิจารณาปฏิจจนสมุปปาทอีกว่า เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมลืมนไป เพราะได้รู้ความลืมนไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย และในปัจฉิมยามนั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาปฏิจจนสมุปปาทโดยอนุโลมและปฏิโลมตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรีจึงทรงเปล่งอุทานว่า เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นพราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนาเสียได้ดูจพระอาทิตย์อุทัยขึ้นสาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสว ฉะนั้น

^๙ ส.น. (ไทย) ๑๖/๒/๔-๘.

สรุป ปฏิจักษ์สมุปบาทเป็นหลักธรรมหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ โดยแบ่งเป็นสองสายด้วยกันคือสายเกิดและสายดับ สายเกิดนั้นเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งหนึ่งจึงมีเป็นเหตุที่เกี่ยวข้องกัน ส่วนสายดับเมื่อสิ่งนี้ดับสิ่งหนึ่งจึงดับ เมื่อเราพิจารณาเห็นถึงความเป็นจริงอย่างนี้แล้ว เราควรที่จะละในความยึดมั่นถือมั่นว่าสิ่งนี้เป็นของเรานั่นเป็นของเรา แต่เมื่อถึงเวลาที่จะต้องตายจากโลกนี้ไปแท้จริงแล้วสิ่งทั้งปวงที่เรายึดมั่นว่ามีว่าเป็นของเรานั้นกลับไม่มีเหลืออยู่เลย จะเหลือไว้เพียงสิ่งที่ เป็นเพียงกุศลและอกุศลเท่านั้นที่จะติดตามตัวเราไปในภพหน้าได้

๑.๔.๒ อริยสัจ ๔

อริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐเป็นธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และทรงแสดงคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

๑. ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คืออริยสัจ ๔ ดังที่พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เพราะเราผู้แจ้งอริยสัจ ๔ ประการนี้ ตามความเป็นจริง ชาวโลกจึงเรียกตถาคตว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”

๒. พระพุทธองค์ ทรงขยายความอริยสัจ ๔ ประการไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรที่ทรงแสดงแก่นักบวช ปัญจวัคคีย์ว่าทุกขอริยสัจ คือ ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักเป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ตนปรารถนาเป็นทุกข์ ว่าโดยย่อ ความยึดมั่นขั้น ๕ เป็นทุกข์

ทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ ตัณหาอันนำไปเกิดอีก เป็นความเพติดเพลินและความกำหนด ทำให้เพติดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

ทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ความที่ตัณหาดับไปอย่างไม่มีเหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสลัดทิ้ง ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

๓. ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้มีมาก ดุจไปไม้ทั้งหมดที่มีอยู่ในป่า แต่ที่ทรงนำมาสอนเพียงกำมือเดียว ดังเรื่องที่พระองค์ทรงหยิบใบประดู่ลายขึ้นมาแล้วตรัสกับภิกษุทั้งหลายสรุปความได้ว่า “ธรรมที่พระองค์ทรงรู้มีมาก เหมือนใบประดู่ลายที่มีในป่าประดู่ลาย ซึ่งพระองค์ไม่ทรงนำมาสอน เพราะไม่มีประโยชน์ ไม่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ ส่วนธรรมที่ทรงนำมาสอนคือ เรื่องทุกข์ เรื่องทุกขสมุทัย เรื่องทุกขนิโรธ เรื่องทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ซึ่งมีประโยชน์ นำไปสู่ความพ้นทุกข์” หมายความว่า ธรรมที่ทรงนำมาสอนเท่ากับใบไม้กำมือเดียว^{๑๐}

สรุปอริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมที่แสดงเหตุและผลของสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวเรา หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้แล้วทรงทบทวนเพื่อที่จะนำไปแสดงแก่บุคคลที่ต้องการบรรลุธรรมทั้งหลายให้เข้าใจในเหตุแห่งการเกิดทุกข์

^{๑๐} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๓๕/๒๐๖-๒๑๔/๑๓๐-๑๓๑.

(คารุญ) สมุทัย (ควรละ) นิโรธ (ควรทำให้แจ้ง) มรรค (ควรเจริญ) และใช้เป็นหนทางในการดับทุกข์นั้นด้วยหลัก อริยสัจ ๔ ประการดังกล่าว

๑.๔.๓ ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ คือลักษณะของการเปลี่ยนแปลงของทุกสิ่งในโลกหรือลักษณะ ๓ ประการ (Three characteristics) คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นลักษณะที่เป็นสากลของสิ่งทั้งหลาย เพราะสิ่งทั้งหลายทั้งหมดในจักรวาลนี้ ทั้งที่เป็นรูปธรรมนามธรรมย่อมประกอบด้วยลักษณะทั้ง ๓ ประการ หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นลักษณะของสังขตธรรมทั้งสิ้นแต่ละลักษณะจะมีความเกี่ยวข้องกัน เมื่อรู้ลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ก็จะสามารถที่จะเชื่อมโยงสวาทไปยังลักษณะอื่นได้อีกเพื่ออธิบายให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป ตามแนวหลักวิชาที่มีหลักฐานอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ดังนี้

๑. อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืนภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

๒. ทุกขตา (Stress and Conflict) ความเป็นทุกข์ กล่าวคือ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดันผืนและขัดแย้งอยู่ในตัวเพราะปัจจัยปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างไรนั้นเปลี่ยนแปลงไปทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากที่แท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มแก่ผู้อยากด้วยตัณหาและก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากเข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

๓. อนัตตตา (Soullessness หรือ Non Self) ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน^{๑๑}

สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เรียกตามคำบาลีว่า อนิจจัง หรืออนิจจะ แต่ในภาษาไทยนิยมใช้คำว่าอนิจจัง, ความไม่เที่ยง ความเป็นสิ่งไม่เที่ยง หรือภาวะที่เป็นอนิจจังหรืออนิจจัง นั้น เรียกเป็นคำศัพท์ตามบาลีว่า อนิจจตา, ลักษณะที่แสดงถึงความไม่เที่ยง เรียกเป็นศัพท์ว่า อนิจจลักษณะ

สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ในภาษาไทย บางทีใช้อย่างภาษาพูดว่า ทุกขัง, ความเป็นทุกข์ ความเป็นของคงทนอยู่ไม่ได้ ความเป็นสภาวะมีความบีบคั้นขัดแย้ง หรือภาวะเป็นทุกข์นั้น เรียกเป็นคำศัพท์ตามบาลีว่า ทุกขตา, ลักษณะที่แสดงถึงความทุกข์ เรียกเป็นศัพท์ว่า ทุกขลักษณะ

ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตาความเป็นอนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน หรือภาวะที่เป็นอนัตตานั้น เรียกเป็นคำศัพท์ตามบาลีว่า อนัตตตา, ลักษณะที่แสดงถึงความอนัตตา เรียกเป็นคำศัพท์ว่า อนัตตลักษณะ^{๑๒}

๑. ประโยชน์ของการเรียนรู้เรื่องไตรลักษณ์ ประโยชน์ของการเรียนรู้เรื่องอนิจจัง เมื่อได้เรียนรู้ความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงแล้ว จะได้ประโยชน์หลายประการ ดังนี้

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๘.

^{๑๒} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๒๗-๑๒๘/๘๒-๘๔.

๑.๑ ความไม่ประมาท ทำให้คนไม่ประมาทหมัวเมาในวัยรุ่นว่ายังหนุ่มสาว ในความไม่มีโรคและในชีวิต เพราะความตายอาจมาถึงเมื่อไรก็ได้ไม่แน่นอน ทำให้ไม่ประมาทในทรัพย์สินเพราะคนมีทรัพย์มากอาจกลับเป็นคนจนได้ทำให้ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น เพราะผู้ที่ไร้ทรัพย์ ไร้ยศ ต่ำต้อยกว่าภายนอกอาจมีทรัพย์มียศและเจริญรุ่งเรืองกว่าก็ได้ เมื่อคิดได้ดังนี้ จะทำให้สำรวมตนอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ยโสโอหังวางท่าใหญ่โตยกตนข่มท่าน

๑.๒ ทำให้เกิดความพยายามเพื่อที่จะก้าวไปข้างหน้า เพราะรู้ว่าถ้าเราพยายามก้าวไปข้างหน้าแล้วชีวิตย่อมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี

๑.๓ ความไม่เที่ยงแท้ทำให้รู้สภาพการเปลี่ยนแปลงของชีวิต เมื่อประสบกับสิ่งไม่พอใจ ก็ไม่สิ้นหวังและเป็นทุกข์ที่ไม่ปล่อยตนไปตามเหตุการณ์นั้นๆ จนเกินไปพยายามหาทางหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ดี

๒. ประโยชน์ของการเรียนรู้เรื่องทุกข์ เมื่อผู้ใดได้เรียนรู้เรื่องความทุกข์แล้ว จะรู้ว่าความทุกข์เป็นของธรรมดาประจำโลกอย่างหนึ่งซึ่งใคร ๆ จะหลีกเลี่ยงได้ยากต่างก็แต่เพียงรูปแบบของความทุกข์นั้น เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นแก่ชีวิต ผู้มีปัญญาตรองเห็นความจริงว่าความทุกข์เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของชีวิต ชีวิตย่อมระคนด้วยความทุกข์เป็นธรรมดา เมื่อเห็นเป็นธรรมดาแล้วความยึดมั่นก็มีน้อยความทุกข์สามารถลดลงได้หรืออาจหายไปเพราะไม่มีความยึดมั่น ความสุขที่เกิดจากการปล่อยวางย่อมเป็นสุขอันบริสุทธิ์

๓. ประโยชน์ของการเรียนรู้เรื่องอนัตตา การเรียนรู้เรื่องอนัตตาทำให้เรารู้ความจริงของสิ่งทั้งปวงไม่ต้องถูกหลอกลวงจะทำให้คลายตัณหา มานะ ทิฐิฐิทำให้ไม่ยึดมั่น เมากาย เมาใจ เพราะเรื่องอนัตตาสอนให้เราเห็นว่า สังขารทั้งปวงเป็นไปเพื่ออาพาธ ผินความปรารถนา บังคับบัญชาไม่ได้อย่างน้อยที่สุดเราจะต้องยอมรับความจริงอย่างหนึ่งว่าตัวเราเองจะต้องพบกับธรรมชาติ จากความแก่ชราและความตายจากครอบครัวและญาติพี่น้องตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่าง

สรุป เรื่องความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น เคยมีสอนอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้ขยายความให้ลึกซึ้งเหมือนพระพุทธองค์ เรื่องความทุกข์ก็เหมือนกันมีการสอนมาแล้วแต่ไม่ลึกซึ้งถึงที่สุด ไม่ประกอบด้วยเหตุผลและไม่สามารถชี้วิธีดับทุกข์ที่สมบูรณ์จริง ๆ ได้เพราะยังไม่รู้จักความทุกข์อย่างเพียงพอเท่ากับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ส่วนเรื่องความไม่ใช้ตัวตนนี้ มีสอนเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้นข้อนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าผู้ที่รู้จักภาวะอะไรเป็นอะไรถึงที่สุดเท่านั้น ที่รู้จักภาวะอะไรเป็นอะไรถึงที่สุดเท่านั้น จึงจะรู้ได้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตัวตนไม่ใช่ของตน เหตุนี้จึงมีสอนแต่โดยพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้รู้แจ้งในอะไรเป็นอะไรได้อย่างถึงที่สุด

๑.๔.๔ สังสารวัฏ

คำว่า สังสารวัฏ คือ วัฏวนแห่งการเวียนเกิดเวียนตายการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกหรือภพภูมิต่าง ๆ โดยใจความได้แก่สังสาระนั้นเอง^{๑๑} สังสารวัฏ คือการท่องเที่ยวไปเป็นวงกลม ได้แก่ เกิดแล้วตายแล้วเกิดใหม่

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔๑.

แล้วตายอีกแล้วเกิดใหม่อีกวนเวียนอยู่อย่างนี้อย่างไม่รู้วันจบสิ้นด้วยอำนาจของโลภะ โทสะ โมหะเป็นเหตุ และดังพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลายสงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องขวางกัน มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ที่สุดเบื้องต้นไม่ปรากฏ มี ๓ ประการ คือ กิเลส กรรม วิบาก^{๑๔}

๑) กิเลส เป็นธรรมชาติฝ่ายอกุศลที่มี โลภะ โทสะ โมหะ ประกอบกับจิตมีอยู่ในสันดานของปุถุชนทุกคนทำให้จิตเสื่อมทรามชักจูงให้ทำความชั่วต่าง ๆ มีวิเคราะห์ว่า กิเลสเนติ อุปตาปนเนติ กิเลสา ชรามชาติไดย่อมทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ชรามชาตินั้นชื่อว่ากิเลสและยังมีอนุสัยกิเลสที่ละเอียดกว่าซ่อนเร้นอยู่เป็นประจำในชั้นสันดานของบุคคล ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏทางทวารใดเลย^{๑๕} ต่อเมื่อมีอารมณ์มากระทบ อนุสัยกิเลสที่นอนนิ่งอยู่นั้นก็จะแปรสภาพเป็นปริยภูฐานกิเลส เกิดความยินดีร้ายต่ออารมณ์นั้นและถ้าปริยภูฐานกิเลสนั้นมีกำลังมากขึ้นก็จะแปรสภาพเป็นวิตีกมกิเลส เกิดเป็นกิเลสอย่างหยาบปรากฏขึ้นเป็นการกระทำที่แสดงออกทางกายและวาจา^{๑๖}

๒) กรรม เป็นการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลสตัณหา ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ตัณหาทำคนให้เกิดอีก จิตของคนนั้นย่อมพล่านไปเวียนว้ายในวิภวสงสาร กรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าของสัตว์ สัตว์ทั้งปวงจักต้องตายเพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักเป็นไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือ ผู้ทำบาปจักไปนรกส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์ ฉะนั้นบุคคลควรทำกรรมดีสะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้าเพราะบุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^{๑๗}

๓) วิบาก คือ ผลแห่งกรรมผลโดยตรงของกรรมผลดีผลร้ายที่เกิดแก่ตน คือ เกิดขึ้นในกระแสสืบต่อแห่งชีวิตของตน (ชีวิตสันตติ) อันเป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่วที่ตนทำไว้ คือ ผลดีเกิดจากกรรมดีผลชั่วเกิดจากกรรมชั่วเพราะกรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่วเสมอไม่สับสนกัน เหมือนอย่างต้นมะม่วงให้ผลเป็นมะม่วงต้นขนุนให้ผลเป็นขนุนเป็นไปตามชนิด^{๑๘}

สรุป คำสอนเรื่องสังสารวัฏผูกโยงกับภพและกาลเวลาอันยาวนานโดยมีวิชา ตัณหา อุปาทานเป็นเครื่องผูกมัด อนึ่งคำสอนเรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนามีคำเรียกอยู่หลายคำเช่น ไตรวัฏฏะและวัฏฏะ ๓ คือ องค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องของภวจักร หรือ สังสารจักร สังสารวัฏ คือการเวียนว้ายตายเกิดของสัตว์โลกทั้งหลายวนเวียนอยู่ในวัฏฏะที่ไม่รู้จบสิ้น จึงมีความสำคัญกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลาย สังสารวัฏคือหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับกิเลส กรรม วิบากเป็นสมมุติฐานในการทำดีทำชั่วทั้งในอดีต ปัจจุบัน

^{๑๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๙/๒๑๕.

^{๑๕} ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๓๖๓/๓๒๔.

^{๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^{๑๗} สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **หลักกรรมในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗.

อนาคต เมื่อเป็นดังนี้แล้วผู้ที่ต้องการจะพ้นจากสังสารวัฏ จึงต้องพัฒนาตัวเองให้พ้นจากกฎเกณฑ์ดังกล่าว ด้วยการดำเนินชีวิตด้วยการรู้ร้อยยั้ง ๔ นั้นเองจะทำให้เรารู้จักเหตุแห่งทุกข์และหนทางในการดับทุกข์ด้วย

๑.๔.๕ กรรม

กรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ การกระทำที่ทำด้วยเจตนา อันมีพื้นฐานมาจากกิเลส แสดงออกทางกาย วาจา ทั้งใจ มีทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ส่งผลต่อผู้กระทำความกรรม สาเหตุแห่งกรรมเกิดจากทักษะซึ่งเริ่มต้นที่ใจเกิดการนึกคิดเรียกว่ามโนกรรม ส่งผลให้ผู้กระทำต่อทางกายเรียกว่ากายกรรม และทางวาจาเรียกว่าวจีกรรม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องกรรมและความดับของกรรม โดยจัดแบ่งประเภทของกรรมตามช่วงเวลาที่เกิดขึ้นในกัมมนิโรธสูตร^{๑๘} ดังนี้

๑. กรรมเก่า คือ จักขุ(ตา) โสตะ(หู) ชิวหา(ลิ้น) กาย(กาย) มน(ใจ) อันบัณฑิตเห็นว่าเป็นกรรมเก่า อันปัจจัยทั้งหลายปรุ้งแต่งแล้ว สำเร็จด้วยเจตนาเป็นที่ตั้งแห่งเวทนา

๒. กรรมใหม่ คือ กรรมที่บุคคลทำด้วยกาย วาจา ใจ ในปัจจุบัน

๑) กรรม ๒ กรรมในทางพระพุทธศาสนาจะหมายถึง การกระทำโดยเจตนา ซึ่งเจตนาในที่นี้ก็คือ กิเลสคือ ทุกครั้งที่เราทำอะไรลงไปด้วยกิเลสจะเรียกว่าเป็นกรรมทั้งสิ้นและจะมีผลเรียกว่า วิบาก โดยกรรมนี้ก็มีอยู่ ๒ ประเภท อันได้แก่

๑.๑ กรรมชั่ว คือการกระทำชั่ว ที่อาจเกิดขึ้นทางกาย หรือวาจา หรือใจก็ได้ ซึ่งได้แก่ การเบียดเบียนชีวิต ทรัพย์สิน และกามารมณ์ของผู้อื่น การพูดโกหก พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพื่อเจ้าไม่ไร้สาระ ความคิดโลภ ความคิดโกรธ และการมีความเห็นผิด(เช่นเห็นว่าทำดีไม่ได้ดีทำชั่วมักได้ดี เป็นต้น)

๑.๒ กรรมดี คือ การกระทำดี ที่อาจเกิดขึ้นทางกาย หรือวาจา หรือใจก็ได้ อย่างเช่นการมีศีล การช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์หรือมีความสุขด้วยการให้ทรัพย์สินหรือสิ่งของบ้าง ให้ความรู้บ้าง ให้ธรรมะบ้าง ให้โอกาสบ้าง ให้ภัยบ้าง หรือการเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ครูอาจารย์ การเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นสุข การทำหน้าที่การงานที่สุจริต และการปฏิบัติตนต่อคนรอบข้างอย่างถูกต้อง เป็นต้น

กรรม ๒^{๑๙} (การกระทำ, การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ทางใจก็ตาม (Kamma: action; deed) คือ คำที่หมายถึงกระทำโดยสมบุรณ์ แปลว่า การกระทำโดยเจตนาคือจงใจทำการกระทำแบ่งออกเป็น ๓ ทาง ได้แก่ การกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจทุกอย่างที่เกิดจากความจงใจของผู้กระทำถือว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น ซึ่งแบ่งตามออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. กุศลกรรม หมายถึง กรรมฝ่ายดี เป็นการกระทำที่ดีงาม เกิดบุญกุศล ไม่ผิดศีล ไม่ผิดธรรม ไม่ทำให้จิตโศกเศร้า หรืออาจเรียกว่า กุศลเจตนา เพราะตั้งใจทำดี ทางที่ทำให้เกิดพฤติกรรมที่จัดเป็นกรรมดีหรือที่

^{๑๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๙.

^{๑๙} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๔๕/๑๓๑,๕๕๑/๓๓๘.

เรียกว่ากุศลกรรมบถ ๑๐ประการ สามารถแบ่งออกตามทวารที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา และทางใจได้ดังนี้
กายกรรม หรือ กายทวาร หมายถึง มี ๓ ประการ คือ

- ๑.๑ ปาณาติปาตา เวรมณี งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ที่ยังมีชีวิต
- ๑.๒ อทินนาทานา เวรมณี งดเว้นจากการลักขโมยของผู้อื่นไม่ให้
- ๑.๓ กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี งดเว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม

วจีกรรม หรือ วจีทวาร หมายถึง กรรมดีทางวาจาที่ได้รับการไตร่ตรองด้วยปัญญา ก่อนที่จะเป็น
คำพูดออกมา เมื่อการกระทำทางวาจาดีจึงเรียกว่า วจีสัจจัต มี ๔ประการ คือ

๑. มุสาวาทา เวรมณี งดเว้นจากการพูดเท็จ คือ พูดโกหก หลอกหลวง ต้มตุ๋น เป็นต้น
๒. ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี งดเว้นจากการพูดส่อเสียด คือ คำพูดทำให้ผู้อื่นเสียความเป็น
ที่รักใคร่ปรองดองกัน เช่น ยุยงให้แตกกัน เหน็บแนม กระทบกระเทียบเสียดแทง คำสบประมาท พูดลับหลัง
 เป็นต้น ว่าเป็นคำพูดทำให้เกิดทริฎิมานะซึ่งดีซึ่งเด่น มุ่งเอาชนะกันและกัน

๓. ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี งดเว้นจากการพูดคำหยาบคาย คือ พูดคำชนิดที่อ่อนช้อด คำหยาบคาย
คำเผ็ดร้อน คำเหน็บแนมให้เจ็บใจ เหล่านี้ทำให้ผู้อื่นโกรธเคืองไม่ทำให้จิตตั้งมั่น

๔. สัมผัสัปปลาปา เวรมณี งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ ชอบพูดไม่ถูกเวลา ชอบพูดหยอกล้อ
ชอบพูดไร้ประโยชน์ ชอบพูดไม่เป็นธรรม ชอบพูดไม่เป็นวินัย เป็นผู้พูดไม่มีหลักฐาน ไม่เป็นเวลา ไม่มีที่อ้างอิง
ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

มโนกรรม หรือ มโนทวาร หมายถึง การกระทำทางใจ เมื่อมีการกระทำทางใจดีจึงเรียกว่า มโนสุจจัต
มี ๓ ประการ คือ

๑. อนนิจฉมา ไม่คิดฟุ้งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น
๒. อพยาบาท ไม่คิดปองร้ายเบียดเบียนผู้อื่น
๓. สัมมาทิวฐิติ คิดถูกเห็นถูก

๒. อกุศลกรรม หรือกรรมฝ่ายชั่ว หมายถึง การกระทำที่ผิดศีล ติดถ้ำ เกิดบาปอกุศลทำให้จิต
เศร้าหมองหรืออาจเรียกว่า อกุศลเจตนาดังพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหัง ภิกขเว กัมมัง วทามิ เจตยิตวา กัมมัง
กโรมิ กาเยนะ วาจาเย มนสา”^{๒๐} แปลความว่า ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวว่เจตนาอันแหละคือกรรม การกระทำ
ทางกาย ทางวาจา ทางใจที่สำเร็จนั้นก็เพราะอำนาจเจตนาดังนี้ เจตนาเจตสิกนี้จะเป็นกรรมได้ก็ต่อเมื่อเจตนาอัน
ประกอบด้วยจิตที่เป็น (อกุศลและกุศล)” เพราะตั้งใจทำชั่วทางที่จะทำให้เกิดพฤติกรรมที่จัดเป็นกรรมชั่วหรือ
ที่เรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ สามารถแบ่งออกตามทวารที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจาและทางใจได้
ดังนี้ กายกรรม หรือกายทวาร หมายถึง การกระทำทางกาย เมื่อการกระทำทางกายชั่ว จึงเรียกว่า กายทุจจัต
มี ๓ ประการดังต่อไปนี้ คือ

^{๒๐} อภ.ก. (บาลี) ๓๗/๑๒๘๑/๔๒๒.

๑. ปาณาติบาต การจงใจฆ่าสัตว์ที่ยังมีชีวิต
๒. อทินนาทาน การจงใจลักขโมยของผู้อื่นไม่ให้
๓. กาเมสุมิฉฉาการ การจงใจประพฤติผิดในกาม

วจีกรรม หรือ วจีหวาร หมายถึง การกระทำทางคำพูดที่ขาดการไตร่ตรองด้วยปัญญา เมื่อกระทำทางวาจาชั่วจึงเรียกว่า วจีทุจริตมี ๔ ประการดังต่อไปนี้ คือ

๑. มุสาวาท การจงใจพูดเท็จ คือ พูดโกหก หลอกลวง ต้มตุ๋น เป็นต้น
๒. ปิสฺสนาวาจา การจงใจพูดส่อเสียด คือ คำพูดทำให้ผู้อื่นเสียความเป็นที่รักใคร่ปรองดองกัน เช่น ยุยงให้แตกแยก เหน็บแนม กระทบกระเทียบเสียดแทง คำสบประมาท พูดลับหลัง เป็นต้น เหล่านี้เป็นคำพูดทำให้เกิดที่ริษยาชังชังชิงแค้น มุ่งเอาชนะกันและกัน
๓. ผรุสวาจา การจงใจพูดคำหยาบ คือ พูดคำชนิดที่ค่อนข้างอด คำหยาบคาย ทำเผ็ดร้อน คำเหน็บแนมให้เจ็บใจ เหล่านี้ทำให้ผู้อื่นโกรธเคืองไม่ทำให้จิตใจตั้งมั่น
๔. ลัมพปฺปลาปา การจงใจพูดเพ้อเจ้อ คือ ชอบพูดไม่ถูกเวลา ชอบพูดหยอกล้อ ชอบพูดไร้สาระ ชอบพูดไม่เป็นธรรม ชอบพูดไม่เป็นวินัย เป็นผู้พูดไม่มีหลักฐาน ไม่เป็นเวลา ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

มโนกรรม หรือ มโนหวาร หมายถึง การกระทำทางใจ เมื่อมีการกระทำทางใจชั่วเรียกว่า มโนทุจริต มี ๓ ประการ คือ

๑. อภิชฌา คิดเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น
๒. พยาบาท คิดปองร้ายเบียดเบียนผู้อื่น
๓. มิจฉาทิฎฐิ คิดผิดเห็นผิด

คนส่วนมากเข้าใจว่าการกรรมคือการกระทำ ความเข้าใจนี้ไม่ผิดแต่เป็นความเข้าใจที่ยังไม่รักกลุ่มและถูกต้องทั้งหมด เพราะมีการกระทำบางอย่างที่ไม่นับว่าเป็นกรรม กรรมแท้จะต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ๒ ประการ คือ ผู้ทำมีเจตนาและการกระทำนั้นจะต้องให้ผลเป็นบุญหรือเป็นบาปที่ว่าผู้ทำมีเจตนา มีหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน นิพเพธิกปริยายสูตร ฉกกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “เจตนาหัง ภิกขเว กัมมัง วทามิ แปลว่า ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวว่าเจตนาเป็นกรรม” เจตนาที่ได้แก่ความตั้งใจหรือความรู้ ซึ่งสามารถแบ่งตามเจตนาได้เป็น ๓ อย่าง^{๒๐} คือ การกระทำโดยมีเจตนาเกิดขึ้นในตอนใดตอนหนึ่งถือว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น ส่วนกระทำที่ไม่มีเจตนา คือใจไม่ได้สั่งให้ทำไม่จัดว่าเป็นกรรม เช่นคนเจ็บซึ่งมีไข้สูงเกิดเพื่อข้างแม่จะพูดคำหยาบออกมา เอามือหรือเท้าไปถูกใครเข้าก็ไม่เป็นกรรม ในทางวินัยก็ยกเว้นให้พระที่วิกลจริตซึ่งล่วงเกินสิกขาวินัยไม่ต้องอาบัติ ทางนี้ก็โดยหลักเกณฑ์ที่ว่าถ้าพูดทำไม่มีเจตนากระทำแล้วการกระทำนั้นก็ไม่ใช่กรรม

^{๒๐} อ.จ.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

สรุป สาเหตุที่ทำให้มนุษย์สร้างกรรมนั้น เกิดจากกิเลสหรือตัณหาที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ก็จะผลักดันให้มนุษย์เกิดความต้องการเกิดความปรารถนาความกระหายที่อยากจะได้ในสิ่งต่างๆ ที่เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องทำกรรม ถ้าทำกรรมดีก็จะส่งผลในทางที่ดี ถ้าทำกรรมชั่วก็จะส่งผลในทางที่ชั่ว ตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้พิจารณาถึงกรรมอันเป็นเหตุให้เกิดกรรมดีและกรรมชั่วโดยการกระทำทางกายทางวาจาและทางใจ ถ้าทำโดยไม่มี ความโลภ ความโกรธ ความหลง จัดว่าเป็นกรรมดีแต่ถ้ากระทำโดยมีความโลภ ความโกรธ ความหลงจัดว่าเป็นกรรมชั่ว

๑.๔.๖ ชั้น ๕

ความหมายโดยเนื้อความ (อรรถนัย) ชั้น ๕ หมายถึง รูปชั้น กอรูปเวทนาชั้น กอเวทนา สัญญาชั้น กอสัญญา สังขารชั้น กอสังขาร วิญญาณชั้น กอวิญญาณ^{๒๒} ในชั้น ๕ (The Five Aggregates) นั้น พุทธธรรมแยกแยะชีวิตพร้อมทั้งองค์ประกอบทั้งหมดที่บัญญัติเรียกว่า “สัตว์” “บุคคล” ฯลฯ ออกเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ๕ ประเภทหรือ ๕ หมวดเรียกทางธรรมว่าเบญจขันธ์ คือ^{๒๓}

๑. รูป (Corporeality) ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกายหรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมต่างๆของสสารพลังงานเหล่านั้น

๒. เวทนา (Feeling หรือ Sensation) ได้แก่ ความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากการผ่านทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ

๓. สัญญา (Perception) ได้แก่ความกำหนดได้หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้ว่าการเครื่องหมายลักษณะต่างๆอันเป็นเหตุให้จำอารมณ์^{๒๔} (object) นั้นๆ ได้

๔. สังขาร (Mental Formations หรือ Volitional Activities) ได้แก่องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งต่างจิตให้ตีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ ประเสริฐตริภิกษุคิดในใจ และการแสดงออกทางกายวาจาให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ ทิธี โอตตปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา^{๒๕} ปัญญา โมหะ โลภะ โทสะ มานะ ทิฏฐิ อิสสา มัจฉริยะ เรียกรวมอย่างง่าย ๆ ว่าเครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงของความคิดหรือเครื่องปรุงของกรรม

๕. วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกายและการรู้อารมณ์ทางใจ

^{๒๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๒/๑-๓๔.

^{๒๓} รายละเอียดบางอย่างเกี่ยวกับเบญจขันธ์ หรือชั้น ๕

^{๒๔} คำว่า “อารมณ์” ในบทความนี้ทุกแห่งใช้ในความหมายทางธรรมเท่านั้น คือความหมายถึงสิ่งที่จิตรับรู้หรือสิ่งที่ถูกรับรู้ โดยอาศัยทวารทั้ง ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและอารมณ์ (ความนึกคิดต่าง) ไม่มีความหมายอย่างที่เข้าใจกันทั่วไปในภาษาไทย

^{๒๕} อุเบกขา เป็นธรรมสำคัญยิ่งข้อหนึ่ง และมักมีผู้เข้าใจความหมายสับสนผิดพลาดอยู่เสมอ จึงควรศึกษาให้เข้าใจชัดอย่างน้อยต้องสามารถแยกอุเบกขาในหมวดสังขาร ซึ่งตรงกับตตรัมชัตตตตา ออกจากอุเบกขาในหมวดเวทนา ซึ่งตรงกับอทุกขมสุข อันเป็นความรู้สึกเฉย ๆ

ชั้น ๔ ข้อหลัง ซึ่งเป็นพจนานามชั้น มีข้อควรทำความเข้าใจเพิ่มเติม เพื่อเห็นความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อป้องกันความสับสน^{๒๖} ดังนี้

สัญญา^{๒๗} เป็นความรู้จำพวกหนึ่ง หมายถึงการหมายรู้ หรือกำหนดรู้ว่าการของอารมณ์ เช่น ลักษณะ ทรวดทรง สี ลัญฐาน ฯลฯ ตลอดจนชื่อเรียก และสมมติบัญญัติต่างๆว่า เขียว ขาว ดำ แดง ดั่ง เบา ทุ้ม แหลม อ้วน ผอม โตะ ปากกา หมู หมา ปลา แมว คน เขา เรา ท่าน เป็นต้น

สรูป ในชั้น ๕ นั้น เป็นการหมายรู้หรือกำหนดรู้^{๒๘} อาศัยการจับเผชิญหรือการเทียบเคียงระหว่าง ประสพการณ์หรือความรู้เก่ากับประสพการณ์หรือความรู้ใหม่ ถ้าประสพการณ์ใหม่ตรงกับประสพการณ์เก่า เช่น พบเห็นคนหรือสิ่งของที่เคยรู้จักแล้ว ได้ยินเสียงที่เคยได้ยินแล้ว ดังตัวอย่างนาย ก. รู้จักนายเขียว ต่อมาอีก เดือนหนึ่งนาย ก. เห็นนายเขียวอีก และรู้ว่าคนที่เขาเห็นนั้นคือนายเขียว อย่างนี้เรียกว่าจำได้ (เพิ่งสังเกตว่า ในที่นี้ “จำได้” ต่างจาก“จำ”) ถ้าประสพการณ์ใหม่ไม่ตรงกับประสพการณ์เก่า เราย่อมนำเอาประสพการณ์หรือ ความรู้เก่าที่มีอยู่แล้วนั่นเอง มาเทียบเคียงว่าเหมือนกันหรือไม่เหมือนกันในส่วนไหนอย่างไร แล้วหมายรู้สิ่งนั้น ตามคำบอกเล่าหรือตามที่ตนกำหนดเอาว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ไม่ใช่ นั่น ไม่ใช่ นี่ อย่างนี้เรียกว่ากำหนดหมายหรือ หมายรู้

๑.๔.๗ มรรค ๘

มรรค คือ หนทางสู่ความดับทุกข์ เป็นหนึ่งใน อริยสัจ ๔ จึงเรียกอีกอย่างว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือการลงมือปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ ในชั้นมัจจกัมกับวัตตตนสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นทางสายกลาง คือเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นคือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) (๒) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) (๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) (๔) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) (๕) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) (๖) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) (๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) (๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

สัมมาทิฏฐิ คือ ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยายาบ ความดำริในการ ไม่เบียดเบียนนี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

สัมมาวาจา คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียดเจตนา เป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

สัมมากัมมันตะ คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการลักทรัพย์เจตนา เป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติดีในกามนี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

^{๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๔/๕๓๖.

^{๒๗} วิสุทธิ. ๓/๓๕.

สัมมาอาชีวะ คือ ข้อที่บุคคลในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะนี้ เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

สัมมาวายามะ คือ ข้อที่บุคคลในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาปอกุศล-ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อทำ บาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ฯลฯสร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภัยโยภภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วนี้เรียกว่าสัมมาวายามะ

สัมมาสติ คือ ข้อที่บุคคลในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นกายใน กายอยู่ ฟังกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ ฟังกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ นี้เรียกว่าสัมมาสติ

สัมมาสมาธิ คือ ข้อที่บุคคลในธรรมวินัยนี้สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิचार มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิचारสงบระงับไปแล้วบรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิचारมีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีจิต เป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วยกาย (นามกาย) บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้เพราะโลมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุขมีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ^{๒๔}

สรุปหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ล้วนนำมาซึ่งหนทางสู่ความดับทุกข์ เป็นหนึ่งในอริยสัจ ๔ จึงเรียกอีกอย่างว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือการลงมือปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ ในอัมมกักกัปปวัตตนาสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นทางสายกลาง คือเป็นข้อปฏิบัติ อันพอดีที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นได้แก่ (๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือ ความเข้าใจในทางที่ถูกต้อง (๒) สัมมา-สังกัปปะ ความดำริชอบ คือ ความคิดในทางที่ถูกต้อง (๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ งดเว้นจากการพูดจา ในทางที่ไม่ถูกต้อง (๔) สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ คือ การกระทำที่เป็นกายสุจริต (๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ การทำมาหากินด้วยอาชีพสุจริต (๖) สัมมาวายามะ พยายามชอบ คือ เพียรพยายามทางจิต อย่างยิ่งใหญ่มาก (๗) สัมมาสติตั้งสติชอบ คือ การตั้งสติพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (๘) สัมมาสมาธิการตั้งจิตมั่นชอบ คือ การตั้งจิตให้แน่วแน่ อยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งไม่ฟุ้งซ่านเพื่อเป็นแนวทาง แห่งการพัฒนาชีวิตให้พิชิตความทุกข์ทั้งหมด หรือให้รู้ทุกข์เพื่อที่จะอยู่ร่วมกับมันได้ เพราะตราบใดที่ยังไม่สิ้น กิเลส ทุกคนล้วนแล้วแต่จะต้องเผชิญทุกข์ เพราะว่าทุกข์เป็นหนึ่งในกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกข์ ความทุกข์ทนได้ยากและอนัตตา ความไร้ตัวตนที่ยั่งยืน ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะธรรมชาติของสรรพสิ่ง

^{๒๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๓๑๙.

เมื่อจิตใจมีความรอบรู้ในกองทุกข์ ก็จะทำให้เรารู้เท่าทันสาเหตุ และทราบแนวทางในการปฏิบัติเพื่อไปสู่จุดที่เรียกว่าสิ้นทุกข์ด้วยมรรคมงคล ๘ ที่ถือว่าเป็นหนทางแห่งการดับทุกข์ ให้มีฐานของความเมตตาประกอบ ให้เกิดความชุ่มเย็นในใจตน และแผ่เมตตาแห่งความดีงามนี้สู่คนอื่นให้ได้มากที่สุด

๑.๕ รูปแบบและวิธีการของพระพุทธศาสนา

รูปแบบและวิธีการของพระพุทธศาสนานั้น มีการวางหลักศีลธรรม ธรรมที่ดี, ธรรมที่แท้, ธรรมของคนดี, ธรรมของสัตว์บุรุษ คำว่า ศีลธรรม เป็นพระพุทธพจน์หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงได้ทรงเทศนา และได้บัญญัติไว้ในพระธรรม และพระวินัย เพื่อให้เป็นแนวทาง และหลักปฏิบัติของภิกษุ ภิกษุณี และคฤหัสถ์ทั้งหลาย อันเพื่อให้สาวกทั้งหลายเข้าใจในหลักแก่นแท้ของพระธรรม อันนำไปสู่การปฏิบัติ และยังผลให้เกิดขึ้นด้วยความสุขและการพันทุกข์มีหลักศีลธรรม ๓ อย่าง คือ

๑. ปริยัติศีลธรรม ศีลธรรมคือสิ่งที่พึงเล่าเรียน ได้แก่ พุทธพจน์พระธรรม และพระวินัย รวมถึงเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง อาทิ พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวกต่างๆ หลักวิปัสสนากรรมฐาน และสมถกรรมฐาน เป็นต้น

๒. ปฏิบัติศีลธรรม ศีลธรรม คือ สิ่งพึงปฏิบัติ ได้แก่ ปฏิบัติทานอันจะต้องปฏิบัติหรือที่เรียกว่า อัญญาจักรมรรค หรือ ไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

๓. ปฏิเวธศีลธรรม ศีลธรรม คือ ผลที่พึงบรรลุ ได้แก่ ผลอันเกิดขึ้นด้วยการปฏิบัติ คือ การเข้าถึงหรือการบรรลุประกอบด้วย มรรค ผล และนิพพาน

ส่วนศีลธรรม มี ๗ ประการ คือ

๑. ศรัทธา	๒. ทิธี
๓. โอตตัมปะ	๔. พาหุสัจจะ
๕. วิริยารัมภะ	๖. สติ
๗. ปัญญา ^{๒๙}	

สรุปได้ว่า การปฏิบัติธรรมเพื่อให้เกิดผลที่เป็น การเข้าถึงหรือบรรลุธรรมในขั้นต่าง ๆ เริ่มแรกจำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนจนมีความรู้เป็นพื้นฐานเสียก่อน ทั้งจากตำราคำสอนในพระธรรม และพระวินัย รวมถึงเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้จริงในการปฏิบัติ พร้อมกับฝึกฝนและปรับปรุง ซึ่งที่ตามมาก็คือ ผล อันเป็นการเข้าถึงการบรรลุหรือเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในมรรคผลและนิพพาน

สำหรับรูปแบบและวิธีการของพระพุทธศาสนานั้น มีกล่าวไว้ในพระสูตรที่พูดถึงโอวาทปาฏิโมกข์ไว้ดังนี้ โอวาทปาฏิโมกข์เป็นหลักคำสอนที่สำคัญของพระพุทธศาสนาหรือคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ได้แก่

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๗.

พุทธพจน์ ๓ คาถาคึ่ง พระพุทธเจ้าทรงประกาศในวันมาฆบูชา นอกจากจะเป็นวันที่สำคัญของพระพุทธศาสนาแล้วยังเป็นวันที่มีเหตุการณ์สำคัญยิ่งที่ชาวพุทธควรศึกษาและทำความเข้าใจ ให้กระจ่างชัด นำไปใช้เป็นหลักชัยในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุข ในฐานะพุทธบริษัทที่รู้แจ้งและเห็นจริง พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์^{๓๐} ที่ถือเป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งให้แก่พระภิกษุ นับเป็นวันสำคัญที่ประกอบด้วย “องค์ประกอบอัศจรรย์ ๔ ประการ” คือ (๑) พระสงฆ์สาวกที่มาประชุมพร้อมกันทั้ง ๑,๒๕๐ องค์นั้น ได้มาประชุมกันยังวัดเวฬุวันโดยมิได้นัดหมาย (๒) พระสงฆ์ที่มาประชุมทั้งหมดต่างล้วนเป็น “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” คือเป็นพระสงฆ์ที่ได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าโดยตรง (๓) พระสงฆ์ทั้งหมดที่มาประชุมล้วนเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงอภิญญา ๖ (๔) เป็นวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ๙ เดือน ในวันนี้ พระองค์ทรงแสดงธรรมปาฏิโมกข์ให้ภิกษุได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ไว้ ๓ หลักธรรมอันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ และวิธีการ ๖ หลักธรรมที่ทรงแสดงได้แก่

๑. หลักการ ๓ หรือหลักคำสอนที่ควรปฏิบัติ ประกอบด้วย (๑) สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง แปลว่าการไม่ทำบาปทั้งปวง คือ ลด ละ เลิก ทำบาปทั้งปวง อันได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประกอบด้วย ความชั่วทางกาย คือฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ในทางวาจา คือการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดเพื่อจ้อและในทางใจ คือ การอยากได้สมบัติของผู้อื่น การผูกพยาบาท และความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม (๒) กุสะลัสสุปะสัมปะทา แปลว่า การทำกุศลให้ถึงพร้อม คือ การทำความดีทุกอย่างตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ทั้งความดีทางกาย ทางวาจา และความดีทางใจ ซึ่งหมายถึงการละเว้นหรือการไม่ทำอกุศลกรรมบถ ทั้ง ๑๐ ข้อนั่นเอง (๓) สะจิตตะปะริยทะปะนัง แปลว่า จิตใจให้ผ่องใส คือ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดจากกิเลสตัณหาที่คอยขัดขวางจิตใจไม่ให้เข้าถึงความสงบ ได้แก่ ความพอใจในกาม ความพยาบาท ความหดหู่ท้อแท้ ความฟุ้งซ่าน และความลังเลสงสัย เอตัง พุทธานะสาสะนัง แปลว่า ธรรม ๓ อย่างนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

๒. อุดมการณ์ ๔ ประกอบด้วย (๑) ชันตี ประมะมัง ตะโป ตีติกขา แปลว่า ความอดทน อดกลั้น คือ ไม่ทำบาปทั้งปวง วาจา ใจ (๒) ความไม่เบียดเบียน คือ งดเว้นจากการทำร้าย หรือเบียดเบียนผู้อื่น (๓) ความสงบ ได้แก่ การปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย วาจา ใจ (๔) นิพพานัง ประมะมัง ะหันตี พุทธานิพพาน แปลว่า นิพพานเป็นธรรมอันยิ่งได้แก่ การดับทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๓. วิธีการ ๖ ได้แก่ (๑) อะนุปะวาโท แปลว่า ไม่ว่าร้าย ไม่กล่าวให้ร้าย โจมตีใคร (๒) อะนุปะชาโต แปลว่า การไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (๓) ปาติโมกเข จะ สังวะโร แปลว่า การสำรวมในปาฏิโมกข์ คือ เคารพระเบียบวินัย กฎกติกา รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคม (๔) มัตตัญญูตา จะ ภัตตัสสัมมัง แปลว่า การรู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอดีในการบริโภคสิ่งต่างๆ (๕) ปันตัญจะ สะยะนาสะนัง แปลว่า การอยู่

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๙-๕๘๐.

ในสถานที่สงบ คือ การอยู่ในสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมและ ๖) อธิจิตเต จะ आयโค^{๑๑} แปลว่า การฝึกหัดจิตใจให้สงบ หัดชำระจิตใจให้เกิดความสงบ มีสมาธิอยู่กับปัจจุบัน

สรุป หัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนานั้นประกอบด้วย หลักการใหญ่ๆ ๓ ประการคือ การไม่ทำบาป ทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องใส อุดมการณ์ ๔ คือ ความอดทน อดกลั้น ความไม่เบียดเบียน ความสงบ การดับทุกข์ และวิธีการ ๖ คือ การไม่ว่าร้าย การไม่ทำร้าย การสำรวมใน ปาฏิโมกข์ การรู้จักประมาณ การอยู่ในสถานที่สงบ การฝึกหัดจิตใจให้สงบ ถ้าเราชาวพุทธสามารถนำธรรมะ หรือคำสอนของพระพุทธองค์ “ปาฏิโมกข์” ที่แสดงในวันมาฆบูชา^{๑๒} ไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางเป็นหลักในการ ดำเนินชีวิต มันใจได้ว่าจะมีหนทางเป็นหลักชัยที่จะนำพาชีวิตของผู้ที่นำไปปฏิบัติจะพบกับความสุข ความเจริญ ในปัจจุบันและจะสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เข้าถึงซึ่งนิพพานอันคือเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ได้อย่างแน่นอน

สรุปท้ายบท

พระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยในทุก ๆ ด้าน จึงมีลักษณะที่เป็น สภาพที่กว้างขวางและครอบคลุมสังคมไทย พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาประจำชาติ ทั้งนี้ เพราะการที่ พระพุทธศาสนากับชนชาติไทยได้มีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในทางประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรม ในทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชนชาติไทย เนื่องมาด้วยกันกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์อันชัดเจน ชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่อง ตลอดมา จนกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา ในด้านวัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติในพระพุทธ- ศาสนาตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากันและสนองความต้องการของกันและกัน ตลอดจน ผสมคลุกเคล้ากับความเชื่อถือและข้อปฏิบัติสายอื่น ๆ ที่มีมาในหมู่ชนชาวไทย ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อ และความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะอันมีรูปลักษณะและเนื้อหาของ ตนเอง ที่เห็นเด่นบางแง่บางด้านเป็นพิเศษแยกออกไปจากพระพุทธศาสนาอย่างทั่ว ๆ ไปเรียกว่าพระพุทธศาสนา แบบไทยหรือพระพุทธศาสนาของชาวไทย วัฒนธรรมไทยทุกด้านมีรากฐานสำคัญอยู่ในพระพุทธศาสนา

ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาที่สำคัญคือ ไม่มีพระเจ้าและไม่มีการบังคับศรัทธา แต่พุทธศาสนิกชน บางคนยังไม่เข้าใจในศาสนาพุทธอย่างถ่องแท้เอาแต่อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่เกิดในยุคที่ สังคมอินเดียมีสภาพการณ์หลายอย่างที่วุ่นวาย เช่น มีการแบ่งแยกกட்சีทางชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์ ฮินดู มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ชัดเจน ถึงขั้นวรรณะอย่างเข้มงวด มีความแตกต่างกันทางฐานะอย่างมากมาย

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐/๔๕.

และลัทธิความเชื่อศาสนาจารย์เกิดขึ้นมากมาย ที่สอนหลักการยึดถือปฏิบัติอย่างผิดพลาดหรือสุดโต่ง เช่น การใช้สัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อบวงสรวงบูชาขยัน การบำเพ็ญ ทุกรกิจของนักบวชบางพวก การปล่อยชีวิตให้เป็นไปโดยไม่แก้ไขถือว่าเป็นพระประสงค์ของพระเจ้า รวมถึงการกีดกันไม่ให้คนบางพวก บางกลุ่มเข้าถึงหลักการหลักคำสอนของตนได้ เนื่องจากข้อจำกัดของชาติกำเนิด ฐานะ เพศ เป็นต้น แต่พุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดได้เสมอกัน โดยไม่แบ่งแยกตามชั้นวรรณะจึงเสมือนน้ำทิพย์ชโลมสังคมอินเดียโบราณให้ชาวสะอาดมากกว่าเดิม

คำสอนของพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ล้วนนำมาซึ่งหนทางสู่ความดับทุกข์ เป็นหนึ่งในอริยสัจ ๔ จึงเรียกอีกอย่างว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือการลงมือปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นทางสายกลาง คือเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นได้เพื่อเป็นแนวทางแห่งการพัฒนาชีวิตให้พิชิตความทุกข์ทั้งหมด เพราะทราบได้ที่ยังไม่สิ้นกิเลสทุกคนล้วนแล้วแต่จะต้องเผชิญทุกข์ เพราะทุกข์เป็นหนึ่งในกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความทุกข์ทนได้ยากและอนัตตาความรู้ตัวตนที่ยั่งยืน ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะธรรมชาติของสรรพสิ่ง เมื่อจิตใจมีความรอบรู้ในกองทุกข์ ก็จะทำให้เรารู้เท่าทันสาเหตุและทราบแนวทางในการปฏิบัติเพื่อไปสู่จุดที่เรียกว่าสิ้นทุกข์ด้วยมรรคมีองค์ ๘ ที่ถือว่าเป็นหนทางแห่งการดับทุกข์ ให้มีฐานของความเมตตาประกอบ ให้เกิดความชุ่มเย็นในใจตน และแผ่เมตตาแห่งความดีงามนี้สู่คนอื่นให้ได้มากที่สุดหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนานั้นประกอบด้วย หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ และวิธีการ ๖ ถ้าเราชาวพุทธสามารถนำธรรมะหรือคำสอนของพระพุทธองค์ “ปาฏิโมกข์” ที่แสดงในวันมาฆบูชาไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางเป็นหลักในการดำเนินชีวิต มั่นใจได้ว่าจะเป็นหนทางเป็นหลักชัยที่จะนำพาชีวิตของผู้ที่นำไปปฏิบัติจะพบกับความสุข ความเจริญหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เข้าถึงซึ่งนิพพานอันคือเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาได้อย่างแน่นอน

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ คำชี้แจง : ข้อสอบมีลักษณะเป็นแบบอัตนัย มีทั้งหมด ๑๒ ข้อ ให้นักลิตทำทุกข้อดังต่อไปนี้

๑. จงอธิบายความสำคัญของพระพุทธศาสนาพร้อมยกตัวอย่าง
๒. จงอธิบายลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งวิธีนำไปประยุกต์ใช้
๓. จงอธิบายหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่มีส่วนสำคัญอย่างไรต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๔. จงอธิบายรูปแบบวิธีการของพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาอย่างไร
๕. จงอธิบายลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาที่คณะของนักวิชาการมาพอใจ
๖. จงอธิบายหลักการของปฏิจลสมุปบาทว่ามีกระบวนการเกิดได้อย่างไร
๗. จงอธิบายหลักการของอริยสัจสี่ว่ามีกระบวนการพิจารณาอย่างไร
๘. จงอธิบายหลักการของกรรมว่ามีกระบวนการให้ผลอย่างไร
๙. จงอธิบายหลักการของไตรลักษณ์ว่ามีกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
๑๐. จงอธิบายหลักการของมรรคว่ามีกระบวนการในการดับทุกข์อย่างไร
๑๑. จงอธิบายหลักการของขันธ ๕ ว่ามีองค์ประกอบอย่างไร
๑๒. จงอธิบายหลักการของสังสารวัฏ ว่ามีองค์ประกอบและกระบวนการอย่างไร

ตอนที่ ๒ คำชี้แจง : ข้อสอบมีลักษณะเป็นแบบปรนัย ให้นักลิตทำเครื่องหมาย กากบาท (X) ทับข้อ ก ข ค หรือ ง ที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว ดังต่อไปนี้

๑. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
  - ก. มีความสำคัญมากต่อความมั่นคงของสถาบันหลัก
  - ข. มีความเป็นสากลของโลก
  - ค. มีความเป็นมรรคเป็นผลของกันและกัน
  - ง. มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวเอง
๒. ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาข้อใดถูกต้องที่สุด
  - ก. เป็นศาสนามุ่งผลแห่งนิพพาน
  - ข. เป็นศาสนาแห่งเหตุผลมีอิสรภาพเสรีภาพเป็นอเทวนิยม
  - ค. เป็นศาสนามุ่งพระโพธิสัตว์
  - ง. เป็นศาสนามุ่งพัฒนาตน
๓. หลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่มีส่วนสำคัญอย่างไรต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
  - ก. เป็นหลักในการดำเนินชีวิต
  - ข. เป็นหลักช่วยในการปกครองบ้านเมือง
  - ค. ช่วยเป็นสารสื่อให้ผู้ฟังเข้าใจและปฏิบัติตาม
  - ง. เป็นหลักช่วยในการเจริญวิปัสสนา
๔. รูปแบบวิธีการของพระพุทธศาสนาใช้เป็นหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาอย่างไร
  - ก. เพื่อเป็นแนวทางของพระอรหันต์
  - ข. เพื่อเป็นแนวทางในการหลุดพ้น

เอกสารอ้างอิงประจำบท

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสันติวัฒนธรรม, ๒๕๕๓.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เสถียร โปธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มхамกุฎ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพ-
มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). **หลักการในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.